

WAARNEMINGEN

Binding tussen moeder en jong bij dwergvleermuizen

Op warme, zonnige dagen met weinig wind kunnen de temperaturen onder dakpannen hoog oplopen, waardoor de daar levende vogels en vleermuizen in grote moeilijkheden kunnen komen. Als het om een kraamkolonie van vleermuizen gaat, zullen de volwassen vrouwtjes wel een goed heenkomen vinden, maar de niet-vliegvlugge jongen hebben minder kans de hitte te ontlopen. Deze kruipen door spleetjes en gaatjes op zoek naar een minder heet plekje, waardoor ze de kans lopen het contact met hun moeder kwijt te raken en van honger om te komen. Ook kan het gebeuren dat zij, door een kiertje gekropen, in de 'mensenwereld' belanden. Vaak is dat een zolder of een slaapkamer of een overloop op de bovenverdieping. Moedervleermuizen, die hun jongen kwijt zijn, gaan die zoeken en kunnen (afgaande op het regelmatig klinkende hulpgepiep van de jongen) eveneens op onverwachte plekken in huis belanden.

Op 17 juni 2002 was er, juist toen de dwergvleermuizen (*Pipistrellus pipistrellus*) grote jongen hadden, een korte, zeer warme periode met veel zon en windstil weer. De temperatuur was plotseling gestegen tot 33° C, terwijl het de dag daarvoor nog 10° minder warm was. Geen wonder dat ik op 18 juni uit Bunnik werd gebeld door een verbouwde dame, die een flink aantal vleermuizen in huis had gevonden. 's Avonds bezocht ik haar, samen met Aldo Voûte en Eric Jansen. Het bleek te gaan om een rijtjeshuis in een nieuwbouwwijk aan de rand van

Bunnik met flink wat water en bomen in de omgeving. Weggekropen op verschillende plekken en in meerdere vertrekken troffen we 23 dwergvleermuizen aan: 11 volwassen vrouwtjes en 12 jongen, die we verzamelden in een blikje. Twee vrouwtjes hadden het avontuur helaas niet overleefd, doordat zij beklemd raakten in een rolgordijn.

Omdat inmiddels de avondschemering begon te vallen, besloten we de vleermuizen buiten los te laten. De volwassen dieren lieten we, stuk voor stuk, vliegen. Tot onze verbazing bleek, dat twee moeders hun jong in het blikje hadden teruggevonden! Deze moeders werden vrijgelaten met het jong aan hun borst geklemd. Toen alle vrouwtjes losgelaten waren, werden de jongen zo hoog mogelijk op de muur van het huis gezet, onder de ingang van de kolonie, in de veronderstelling

dat zij (afgaande op het geluid van de achtergebleven soortgenoten) de ingang van de kolonie wel vinden zouden. Inderdaad zagen we hoe ze, bij de dakrand aangekomen, stuk voor stuk naar binnen gingen.

Terwijl de jongen naar de ingang kropen, vloog er naast de muur een aantal dwergvleermuizen rond, kennelijk aange trokken door de naar boven klauterende jongen. Opeens vloog er één vleermuis enkele keren dicht langs de muur en landde naast één van de jongen, dat zich aan de volwassen vleermuis (die kennelijk zijn moeder was) vastklampte en even later door haar meegevoerd werd. Even later gebeurde dit bij een tweede jong. Niet lang daarna waren alle jonge dieren bij de dakrand aangekomen en naar binnen gekropen. Eén jong raakte echter uit de koers en we hopen, dat die uiteindelijk toch ook goed terecht is gekomen. Gelukkig waren de hierop volgende dagen minder warm. Deze waarneming laat duidelijk zien dat bij vleermuizen, na een ongewilde scheiding tussen moeder en jong, voorlopig nog een sterke binding tussen hen kan bestaan.

Zomer Bruijn
Nieuwstraat 23
3811 JX Amersfoort

Eerste waarneming zadelrob in België

Op 15 juni 2003 spoelde in Middelkerke een zadelrob (*Phoca groenlandica*) aan. Het bleek een jong dier te zijn van drie maanden oud met de typische pels van juveniele dieren: witgrijs met een iets donkerdere rug en verspreide zwarte vlekjes. Het gaat hier om de eerste waarneming van deze soort in België. Het dier werd ter verzorging opgenomen in het Sea Life Centrum.

De zadelrob is een Noord-Atlantische soort die vooral op het pakij voorkomt maar in de zomermaanden ook naar zuidelijker streken migreert. Het is de soort die bekend werd omdat de jongen ervan door de robbenjagers omwille van hun witte pels doodgeknuppeld werden (en worden). Die jongen worden in februari-maart geboren.

John Van Gompel

Kannibalisme bij wilde zwijnen

Op een zonnige avond in juni 1989 observeerde ik een roedel van een twaalfstal rustig laveiende edelherten in bastgewei en een rotte wilde zwijnen (*Sus scrofa*) op de wildweide 'De Hamelkolken' in de boswachterij 'Ugchelen' te Hoenderloo (het voormalig 'Staatswildreservaat'). De rotte wilde zwijnen bestond uit een aantal zeugen met 'overlopers' (biggen van het vorige jaar) en 'frislingen' (jonge, nog vrij kleine biggen van dat jaar). Het achterland van die grote wildweide is met zware eiken begroeid en goed te overzien. In de verte zag ik er een vrij fors wild zwijn naderen. In de kijker genomen dacht ik onmiddellijk: "een 'keiler' (mannetjeszwijn)". Toen het dier echter de wildweide opgelopen was kon ik vaststellen dat het geen keiler was, maar een enorme zeug, die echter geen biggen en ook geen overlopers bij zich had. Nadat deze forse zeug de wildweide had betreden, versnelde ze vrij direct haar tempo in de richting van de groep soortgenoten. Tot mijn groeiende verbazing trachtte ze op predatorachtige wijze één van de jonge biggen van de groep af te scheiden en te pakken. De andere zeugen reageerden furieus en trachtten met veel geblaas, geknor en gesnuif de belaagster te verdrijven, hetgeen af en toe even lukte, maar zij hernam haar aanvalspogingen. Na enkele pogingen lukte het de solitaire zeug om één van de kleinste en minst snelle biggen tegen de grond te drukken en het diertje vervolgens dwars in de bek te nemen. Daarna draafde ze er mee weg gelijk een vos met een konijn in zijn bek. Ze werd hierbij nog even gevolgd door de heftig protesterende moederzeug, die echter snel de achtervolging staakte en naar de anderen terugkeerde. Net buiten de wildweide, in het eikenachterland, op ongeveer honderd meter afstand, kon ik waarnemen dat de zeug het

meegenomen biggetje begon te verscheuren en op te eten. Dit duurde ongeveer een kwartier. Daarna verdween ze zonder nog iets in haar bek mee te nemen. De edelherten hadden het hele gebeuren op gepaste afstand met veel belangstelling gadegeslagen. Nauwkeurig prentte ik mij de locatie in, waar de zeug het laatst stond. Ik wilde er op dat moment niet naar toe gaan, om de herten niet te verstoren; bovendien was het al erg schemerig geworden. Ik verliet de wildweide en besloot de volgende ochtend vroeg terug te gaan. Toen ik de volgende ochtend ter plekke was, trof ik er de resten van de frisling aan: slechts de sterk vervormde kop met wat huidresten, de rest was geheel verdwenen, dus waarschijnlijk door de zeug opgegeten. Gezien de snelheid en doeltreffendheid van haar actie leek het aannemelijk dat dit niet de eerste keer was en waarschijnlijk ook niet de laatste. Dit verklaart mogelijk het uitzonderlijk grote postuur van deze zeug. Al eerder had ik ervaren dat 'guste' (onvruchtbare) zeugen kunnen uitgroeien tot dieren ruim boven het gemiddelde for-

maat en ook dat zij doorgaans dominant gedrag vertonen. Over kannibalisme bij wilde zwijnen kon ik destijds in de literatuur niets vinden. Pas later trof ik in het Duitse tijdschrift 'Wild und Hund' (nr 25: 11-12, 1993) een vermelding: een artikel van K.H. Volkmar over een geval in een gesloten wildbaantje, waarmee hij onverwacht werd geconfronteerd. De bij het artikel geplaatste foto's leverden het overtuigende bewijs dat kannibalisme bij wilde zwijnen voorkomt. Toen ik het artikel las dacht ik direct aan mijn eigen waarneming enkele jaren daarvoor en besloot ik hierover een kort verslag te schrijven. Met name omdat de situatie in mijn geval de vrije wildbaan betrof: leefgebied Midden Veluwe met een omvang van ongeveer 10.000 hectaren, in tegenstelling tot de melding van Volkmar, waar het een gesloten wildbaantje betrof, een veel beperkter leefgebied dus, waardoor het afwijkende gedrag zou kunnen worden verklaard. Uit de literatuur en waarnemingen is wel bekend dat wilde zwijnen kadavers en kadaverresten eten, ook van soortgenoten.

Jaap Rouwenhorst,
Ugchelen

Das en bronst

Lange tijd was ik 's avonds niet meer bij die dassenburcht geweest. Wel eens overdag tijdens het struinen, maar dan was het meestal stil en getuigden slechts de verse mestputjes van de aanwezigheid van dassen. Op zondagavond 4 mei 2003 echter, ontwaarde ik beweging: dassen! Maar liefst drie, mooi in het zicht op zo'n vijftientwintig meter afstand. Er was duidelijk iets bijzonders aan de hand. Na even goed kijken ontdekte ik, dat één exemplaar een ander in 'de' duidelijke nekbeet vasthield en trachtte te paren.

Al gauw werd duidelijk dat dassen paren als konijnen: zéér snel en met korte tussenpozen. De waarneming vond plaats tussen 21.10 uur tot diepe schemer, zo omstreeks 21.40 uur. Al die tijd geschiedde de paring tussen twee dezelfde individuen, de nekbeet bleef gehandhaafd. Het andere dier keek belangstellend toe, rollebolde wat mee, maar bleek geen concurrent voor het mannetje dat met het vrouwtje paarde. Voor de paartijd leek het me wat vroeg. Maar bij navraag bij 'onze' dassenexpert Hans Vink leerde mij dat, naast de door

IJsseling en Scheygrond genoemde gebruikelijke paartijd juli-augustus, mei-juni ook tot de mogelijkheden behoort. En dat de aanwezigheid van meer dan één mannetje ook vaak voorkomt, ze komen soms van heinde en ver naar een bronstige vrouwtje.

De volgende dag was er niets te zien bij de burcht. Echter de daaropvolgende avond trof ik opnieuw dassen: nu geen drie maar vier!

Net als de eerste avond veel gerollobol en hetzelfde paringsgedrag. Ook nu werd de nekbeet gehandhaafd door één en hetzelfde mannetje en werd dus tijdens het halfuurtje waarnemen uitsluitend door hem gepaard.

De daarop volgende avond was ik iets vroeger: vóór negenen. Er waren maar liefst vijf volwassen dieren! Een machtig gezicht, die afwisseling van zwart-witte koppen in het groene loofbos. Ook nu weer één mannetje dat paarde en het vrouwtje continu in de nek vasthield. Af en toe trachtte een ander mannetje het over te nemen, maar het lukte hem niet. Er werd overigens niet gevochten. Na een kwartiertje verloor één van de dieren zijn interesse en scharrelde in mijn richting. Op elf meter afstand - ik heb het later afgepast - bleef ie staan en zekerde in mijn richting, de neus in de wind. Even was ik bang dat hij lucht van me zou krijgen, maar hij hobbelde vervolgens bedaard verder en verdween van het toneel. Toch bang dat de rest lucht van me zou kunnen krijgen, liep ik om

en benaderde de burcht van de tegenoverliggende noordwestzijde. Daar bleek hoe belangrijk het is uit de wind te staan, maar ook dat het vrouwtje, dat al die tijd in de nekbeet gehouden was, toch meer in de melk te brokkelen heeft dan ik dacht. Het duurde maar even of ze kreeg lucht van mij; een fikse ruk en ze wierp het mannetje van zich af. Vier koppen gingen omhoog en 'roetsj' daar gingen ze allemaal achter elkaar één van de pijpen van de burcht in. Vervolgens bleef het tot de schemer stil. Op 8 mei zag ik op dezelfde tijd vier dassen en was de waarneming weer gelijk aan die op de avonden ervoor. Op 9 mei ging ik voor het laatst en waren het er weer drie. Het bijzondere aan die laatste avond was, dat het voor het vrouwtje zoetjesaan welletjes leek, want nu probeerde ze regelmatig aan de nekbeet van het mannetje te ontkomen door zich op de rug te draaien. Hij maakte echter van de gelegenheid gebruik door ook deze 'op de rug variant' eens uit te proberen, hetgeen hem ook ongeveer vijf minuten lukte.

Na het weekeinde van 10/11 mei bezocht ik de burcht nog tweemaal, op 13 en 15 mei, tussen 21.15 en 21.45 uur, maar beide avonden lieten zich geen dassen meer zien.

De bruiloft was kennelijk voorbij.

Jaap Rouwenhorst, Ugchelen

IJsseling, M.A. & A. Scheygrond, 1948. Wat is dat voor een dier? Thieme. Zutphen. 95 pp.

hondsdolheid (*rabiës*). Al spoedig bleek dat in alle drie gevallen de tests positief waren, wat inhield dat de vleermuizen deze ziekte inderdaad onder de leden hadden. Doordat de dieren, toen ze nog leefden, opvallend gedrag vertoonden en het bovendien om laatvliegers ging, waarvan bekend is dat ze ontvankelijk kunnen zijn voor rabiës, heb ik hun gedragingen goed bekeken en er in één geval ook enkele video-opnames van gemaakt. Van de meest opvallende bijzonderheden volgt nu een beschrijving.

In alle drie gevallen ging het om mannetjes, die flink vermagerd waren. De vleermuis, die 26 februari (direct na de winterslaap) ontvangen werd, woog slechts 13,6 gram, terwijl de dieren die enkele weken later werden ontvangen, 16,3 en 16,2 gram wogen. Toch wilde geen van de vleermuizen iets eten en slechts één dier heeft een enkele keer moeizaam iets gedronken.

Alle drie vleermuizen leken overgevoelig te zijn voor geluid. Op laag-frequent geluid werd nauwelijks gereageerd, je kon bijvoorbeeld zonder bezwaar hard tegen ze praten. Werd er echter een hoog-frequent geluid toegediend, door bijvoorbeeld met een piepend geluid lucht tussen je tanden en onderlip naar binnen te zuigen, dan werd daar direct fel op gereageerd door langdurig hard krijsen en ongecontroleerd met de vleugels flapperen. De intensiteit van dit vleugelflapperen (dat waarschijnlijk gezien moet worden als mislukt wegvlieggedrag) hing samen met de nog resterende vitaliteit van het dier. Zo maakte de vleermuis van 26 februari aanvankelijk zulke krachtige vleugelslagen in zijn doos, dat het in feite ongecontroleerde vleugelsprongen waren; hij belandde daarbij regelmatig op zijn rug. Een week later was het dier zo verzwakt, dat hij na het toedienen van een hoog-frequent geluid nog slechts enkele zwakke vleugelflappen kon maken en ook het krijsen veel

Het gedrag van hondsdolle vleermuizen

Door toevallige omstandigheden ontving ik vanaf 26 februari 2003 binnen een periode van twee maanden drie zieke vleermuizen, die afkomstig waren uit Putten, Amersfoort en Ochten. Het bleek in alle gevallen om

laatvliegers (*Eptesicus serotinus*) te gaan, die er zo slecht aan toe waren, dat ze enkele dagen later dood zouden gaan. De dieren werden direct na hun overlijden opgestuurd naar het C.I.D.C. in Lelystad, voor onderzoek op

korter duurde. Van de merkwaardige 'vleugelsprongen' zijn enkele video-opnamen gemaakt.

Alle drie de vleermuizen bleken zeer bijterig te zijn. Als je ze met een pincet een meelworm aanbood, werd daar enkele malen fel in gebeten, waarna ze de meelworm lieten vallen. Ook werd er vaak venijnig in het pincet gebeten. De laatste vleermuis was zó fel, dat hij het pincet soms zelfs aanviel als hij hem vlak voor zijn neus zag aankomen. Hij beet zich dan zó vast, dat hij er wel tot twintig seconden aan bleef hangen, als een Pitbull-terriër aan zijn stok. Het leek soms wel of de vleer-

muis voortdurend pijn had. Als je op een rustig moment in de doos keek waarin hij zat, was vaak te zien dat hij vele minuten lang (soms continu) lag te bijten in het doekje waarop hij lag. Ook sliep hij wel eens met het doekje nog in zijn bek. Opmerkelijk was, dat tussen deze afwijkende gedragingen door, er ook heel normaal gedrag werd vertoond, zoals het schikken van de vleugels en het schoonlikken van vleugels en vacht. Hoewel samenvattend blijkt dat de ziekte zich niet in alle gevallen precies hetzelfde openbaarde, konden de volgende verschijnselen bij alle drie vleermuizen in verschillende mate

van hevigheid worden vastgesteld:

- onvermogen om te vliegen;
- vermagering;
- zeer gevoelig voor hoog geluid en daar direct op reagerend met gekrijs en vleugelgeflapper;
- niet eten, niet of moeizaam drinken;
- bijtgraag tot agressief reagerend.

Het is echter ook mogelijk dat een vleermuis deze verschijnselen niet vertoont (bijvoorbeeld in de eindfase van de ziekte), terwijl hij toch met rabiës is besmet.

Zomer Bruijn